

EMANETTEN MÜLKE -Kadın-Beden-Siyaset-

Nazife ŞİŞMAN (2013). *Emanetten Mülke –Kadın- Beden- Siyaset- İz Yayınları: İstanbul. 200 s.*

Hülya TERZİOĞLU¹

Özet: Tanıtımını yaptığımız kitap kadın ve cinsiyet eksenli tartışmaları Batı ve İslam dünyasının iki kavramı üzerinden değerlendirmektedir; emanet kavramı ve mülk kavramı. Bu karşılaştırmada bir tarafta insanın kendi bedeni de dahil tüm evreni ona verilmiş bir emanet olarak gören İslam, diğer tarafta ise kainatı ve insan bedenini insanın kendi mülkü olarak gören Batı vardır. Yazar konuyu işlerken Batı'nın sekülerleşme sürecine paralel bir seyirde kadın hareketlerini ele almıştır. Feminist hareketin hikayesini tartışarak İslam ve Batı'nın kadın konusundaki mukayesesini yapmıştır. Son bölümlerde ise Orta Doğu ve Türkiye ölçeğinde kadın meselelerini ele almıştır. İslam ve kadın konusu; kadın hakları, başörtüsü gibi çarpıcı başlıklarla işlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kadın, Batı, İslâm, Emanet, Mülk, Feminizm

From Trust to Property-Women-Body-Politics

Abstract: The book that we introduce assesses the women and gender centered discussions on the basis of two concepts of the West and the Islamic World; trust concept and property concept. In this comparison, Islam stands on one side and considers the whole universe including one's own body as a trust given to him/her whereas the West stands on the other side and considers the universe and the human body as one's own property. While discussing the topic, the writer handles the women's movement in parallel with the secularization process of the West. By debating the story of the feminist movement, the writer compares Islam and the West in terms of women. In the last parts the issue of women is handled on a Middle East and Turkey scale. The writer discusses Islam and women by focusing on some striking topics like women's rights and headscarf.

Keywords: Women, The West, Islam, Trust, Property, Feminism

¹Dr. Öğretim Üyesi, Sakarya Üniversitesi İlahiyât Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Kelâm Bilim Dalı, e-posta: hulyaterzioglu@sakarya.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7565-615X

İlk baskısı 2003 yılında yapılan “Emanetten Mülke” adlı bu eser İz Yayınları’ndan 2016 yılında 4. baskı olarak çıkmıştır ve 196 sayfadan oluşmaktadır. Kitap, yazar Nazife Şişman’ın Önsöz’deki ifadesiyle söyleyecek olursak kadın ve cinsiyet üzerine konjüktürel söylem ve dönüşümleri “emanet” ve “mülk” kavramları üzerinden okuma iddiasındadır. Kur’ânî bir kavram olan “emanet”ten maksat, diğer İbrâhimî dinler gibi kadim İslâm geleneğinde insanın kendi bedeni de dahil olmak üzere kainatı bütün bileşenleriyle birlikte geçici bir süre için ona verilmiş bir emanet olarak görmek

demektir. Halbuki Batı’da Aydınlanma denilen süreç insanı, bedeninden başlayarak tüm yeryüzünü kendisinden fütursuzca istifade ettiği bir “mülk” gibi görme eğilimindedir. Ulaşım ve iletişim çağının imkanları bu zihniyet dönüşümünü dalga dalga tüm coğrafya ve kültür havzalarına yaymakta olup kadın ve cinsiyet bağlamı bütün söylem ve zihniyet değişimleri de bu büyük dönüşümden ziyadesiyle payını almıştır.

Kitap Önsöz’den sonra on iki başlıktan oluşmakta olup başlıklar şu şekilde sıralanır: *Seküler Benlik Algısı: Bir Metafor Olarak Beden, Feminizmin Cinsellik Siyaseti, Modern Bir Proje Olarak Feminizm, Lüks: (Gayri Meşrû Aşkın Çocuğu) ve Kapitalizm, Feminizmin Tarihi: Historically Universal Misogyny, Küreselleşme ve Feminizmin Kitleselleşmesi, Evlilik: Pilav Yapmayı Özgürlüğe Tercih Etmek, “Kolonyal” Feminizm, İslâm’da Kadın Hakları, Başörtüsü Yasakları ve “Kadın Hakları” Söylemi, Afganlı Kadının Yüzü, Türkiye’de “Çağdaş” Kadınların “İslâmcı” Kadın Algısı.* Kitap, Sonuç bölümünden sonra sırasıyla Fadime Özkan’ın *Yemenimde Hâre Var* (Selis Yayınları: 2005) adlı kitabı için sorulan sorulara verilen cevapların, Hasan Hüseyin Cemal’in *Yeni Asya Gazetesi* (18-19 Ağustos 2005) için sorduğu sorular ve cevapların ve son olarak Remziye İnanır’ın *Yeni Şafak Gazetesi* (22

Mart 2003) için sorduğu sorular ve cevapların bulunduğu üç bölümle tamamlanmaktadır.

Kadın ve erkek ilişkisi, temelde ahlâkî bir çerçevede ele alınmalıdır. Zira kadın ve erkek olarak yaratılmış olmak elimizde değil (s. 13) diyen yazar Sanayi Devrimi'nin bir izdüşümü olarak gördüğü Feminizm hareketini önce *Seküler Benlik Algısı* başlığı altında analiz eder. Feminizm; basit bir tanımlamayla kadın bedenini -başka kişi veya güç odaklarının değil- bizzat kadının kendi mülkü olarak görmesi gerektiğini ifade ederek yola çıkan bir söylem ve faaliyet alanıdır. Modern dönem öncesi beden algıları ile modernizmin hakimiyeti sonrası beden algıları arasındaki farkın kesişme noktasında kainatın hiyerarşik düzeninin varlığı ve diğer varlıklar gibi insanın da bu düzende işlevsel bir konumunun olduğu gerçeği yatıyordu. Oysaki modern dönem, insanın bedeni de dahil olmak üzere varlığını bu hiyerarşiden bağımsızlaştırmış ve onu geleneğin “prangasından” da kurtarmıştır. (s. 19-20) Beden üzerinden nasıl bir zihniyet değişimi yaşandığını anlatan bu bölümde önce Eski Yunan geleneği etüt edilmektedir. M.Ö. 5. yüz yıla kadar varan bu analizde önceleri bedenin kutsal bir anlama sahip olduğu, örneğin o tarihlerde oynanan olimpiyat oyunlarında güçlü erkek bedeni üzerinden oluşan kültüre işaret edilmiştir. Sonraları ise Sokrat'la başlayan, bedeni ruhun kafesi gibi gören ve aşağıya doğru çeken anlayışın izleri sürülmüştür. Eflatun'un “ruhun mezarı beden” istiaresini hatırlatan yazar bu sürecin Aristo'yla ruh-beden düalizminin dengelenmeye çalışıldığına işaret eder. Hıristiyanlıkta ruh-beden ilişkisinde bedenin kötü ve aşağı pozisyonunun daha güçlü ifade edildiğinin altı çizilmekle birlikte onun Tanrısal bağı sebebiyle kutsal telakki edilmesini sağladığı ifade edilmiştir. Rönesans'a gelindiğinde 14. yüz yıl itibariyle özellikle resim sanatında Leonardo da Vinci (1452-1519), Raphael (1483-1520) gibi ressamlar insan bedenine karşı olumsuz havayı neredeyse tamamen kırmışlardır. Yazara göre Rönesans'ın bedeni, güzel, iyi, kişisel ve özeldir. (s. 25) Modern felsefenin ve kartezyenin kurucusu Descartes (1596-1650) ile birlikte “düşünüyorum, o halde varım” diyen insan açısından beden, bilinçten bağımsız basit bir makinadan ibadet sayılmıştır. Böylelikle ilâhî olanla tamamen bağ koparılmıştır. Descartes'in açtığı yolda Hobbes, Feuerbach, Marx, Darwin, Nietzsche ve Freud da yürür. Artık bedenler menkul mal, metâ düzeyinde algılanmaya başlanır. 20. yüz yıl ise bedenle ilgili, ahlak, cinsellik, ırk vs. gibi konularda eski görüşlerin geçerliliğinin kalmadığı flu bir dönem başlar. Bu yüz yılda kadınlar hakları için sokaklara

dökülürler. 20. yüz yılın ilk yarısında biyoloji, tıp, psikoloji ve felsefe materyalizmde karar kılmış ve “beden her şeydir” mottosuna sarılmıştır, son çeyreğinde ise tıp dünyası ve teknolojiadaki gelişmelerle beraber beden, istek ve arzuya göre seçilip şekillendirilen, organ nakilleriyle beraber de ortak(komünal) bir hale gelen bir yapıya evrilmiştir. Yazar bu döneme Siborg Çağı der. (s. 32-33) Bu çağın bir tarafında insan ile hayvanın arasındaki farkı ortadan kaldıran Darwinist teori, diğer tarafında ise biyoteknolojik marifetlerle makine-insan arasındaki sınırı ortadan kaldıran gen teknolojileri boy göstermektedir. Postmodern döneme gelindiğinde beden, benliğin gelişimi esnasında bir poje, bir strateji, bireyin kendisini bulduğu ve inşa ettiği bir alandır. Bu alanda cinselliğin tanımı da değişmiş, cinsellikle üreme arasında zorunlu bir bağ kalmamıştır. Genetik mühendisliği ile tüp bebek, klonlama, embriyo dondurma gibi metotlarla üreme doğal bir süreç olmaktan çıkmıştır. (s. 35)

Yazar bu toparlayıcı tespitlerden sonra İslâm’ın ruh, nefis ve beden algısını ele alır. Vurguladığı başat cümle İslâm’da insanın bedeni ve ruhunun birbirinden ayrılmayan ve bir bütün olarak ilâhî isimlerin izhar edildiği bir alan olduğudur. İnsan fitratı da ilâhî hakikatin bir yansımasıdır. İnsana belli bir süre için kendi bedeni de dahil bütün âlem emanet edilmiştir. Ruhun bedene üstünlüğü kabul edilmekle birlikte ruh bir bedende tecessüm edeceğinden o da kıymetlidir. Ruh ve beden karşılıklı olarak birbirini etkiler. İslâm’ın “emanet” olarak tanımladığı beden günümüz dünyasında sınırsız bir şekilde artık insanın tasarrufuna sunulmuş ve adeta bir “mülk” haline gelmiştir diyen yazar intihar ve ötenazi hakkını hatırlatmakta, diyet ve sportif aktivite çılgınlığıyla yaşlılığa meydan okumaya varan mesailere dikkat çekmektedir. (s. 40)

Kitabın ikinci başlığını *Feminizmin Cinsellik Siyaseti* oluşturur. Yazar varoluşçu, kültürel, radikal, liberal ve sosyalist feministlerin görüşlerini harmanlayarak bu başlık altında ele almaktadır. Tartışılan konu ve kavramlar beden, toplumsal cinsiyet meselesi, aile, cinsel sağlık ve üreme hakları şeklinde sıralanır. Radikal feministler ataerkilliğin ve erkek egemenliğinin kadınları baskı altına aldığı, bu durumla toptan bir mücadelenin gerektiği tezi ile hareket etmektedirler. Bu görüş kadınlık ve erkekliğin doğuştan ve doğal olmayıp birer toplumsal ve kültürel kurgu olduğunu iddia eder. Radikal feministlere göre bütün dinler, ideolojiler ve siyasal düzenler son tahlilde bedeni kontrol altına almayı hedeflemektedir. Mesela dinler nihaî hedefleri uhrevî âlemin kazanımı olsa da bunu bu

dünyada bedeni kontrol altına alarak, ona bir takım sorumluluklar ve kısıtlamalar yükleyerek yapmaktadırlar. Dolayısıyla bedenin ne kadarının biyolojik, ne kadarının toplumsal düzlemin bir parçası olduğu sorusu sorulmalıdır. (s. 46) Radikal feministler bu alanda kadın bedeninin erkeğe göre daha talihsiz olduğunu düşünmekte ve süreç içinde daha da ileri giderek kadın ve erkeğin biyolojik konumlarından kaynaklanan yapının kökten değiştirilmesini teklif etmektedirler.

Feministler cinsel özgürlüğü savunurken bunu cinsler arası eşitlik fikriyle sınırlamamakta, konuyu heteroseksüelliğe kadar götürebilmektedirler. Cinsel sağlık ve üreme hakları konusunda ise kürtaj meselesi tartışılmaktadır. Tahmin edileceği gibi kürtajın kadının tabii hakkı olduğu, buna ancak onun karar verebileceği ifade edilmektedir. Slogan “bedenimiz bizimidir” şeklinde formüle edilmektedir. (s. 56) Yazar bu konularda Batı’da yazılmış pek çok eseri de referans verir. (bk. s. 51-56)

Aile meselesine gelince; kitabın önemli tespitlerinden birisi de modern zamanda başlayan dönüşümün modern ötesi zamana gelinceye kadar geçirdiği süreçten azamî etkilenen alanlardan birisinin de aile kurumu olduğudur. Konunun çerçevesini ailenin tanımı, birey ve toplum açısından aldığı yeni pozisyon oluşturmaktadır. Artık tek ebeveynli ailelerden bahseden yazar bunun altında 1960 lardan bu güne ailenin sorgulandığı gerçeğini görür. Yine tek ebeveynli ailelerin artmasının sebebinin boşanma oranlarının çokluğundan ziyade sanayi sonrası toplumlarda ilişkilerin “baskısından” kurtulup atomize bir hayat yaşama isteğinin bir sonucu olduğunu iddia eder. Feminist grupların tamamı sanayileşmeyle beraber kamusal alan, özel alan ayrımının etkilediği konulardan birisi olarak kadın ve erkeğin ailevi ve toplumsal rollerine vurgu yapmışlardır. Buna göre erkek kamusal alanda varlık gösterip daha “kıymetli” bir iş yaparken kadın çocuk doğurmak, bakmak, hasta ve yaşlı bakımı gibi daha “değersiz” işlerde çalışarak yarıya avantajsız başlamıştır. (s. 58) Kadınların bu “kötü” pozisyonlarını düzeltecek olan siyasal değişim ve düzenlemeler değil kültürel dönüşüm ve değişim olmalıdır. Bu iddia kültürel feministlerin ve varoluşçu feministlerin ortak çözüm önerisidir. Neticede aile, kadını kısıtlayıcı, özgürlüğüne ve üretkenliğine engel olucu bir pozisyonda tanımlanmakta, hatta kadının ikincileştirildiği, hükmedici baba, köle ruhlu anne tavsifinin yapıldığı görülmektedir. (s. 59) Sosyalist feministler ise ailenin kısıtlayıcı rolünün yerine yaşlı, özürü ve çocuk bakımevlerinin sayısının artırılarak “yaşamın zenginleşeceğini” söyleyebilmişlerdir. Yazar; beden, toplumsal cinsiyet, aile,

cinsel sağlık ve cinsel haklar konularıyla ilgili bu değerlendirmeleri sadece klasik kadın hakları başlığı altında değerlendirilecek boyutta görmez ve sanayi toplumunun doğaya hakimiyet hedefine hizmet eden daha büyük hedef ve stratejiler de barındırdığını düşünmektedir. Bu anlamda bu dönüşüm modern ve hatta modernist bir proje görünümündedir. (s. 62)

Üçüncü başlık *Modern Bir Proje Olarak Feminizm* şeklindedir. Bu bölümde cinsiyetin kadın ve erkeğin arasındaki ilişkinin Tanrısal bir temelde açıklandığı dönemlerden Aydınlanma ile beraber uzaklaşıldığı mottosu dile getirilmektedir. Feminizm modern bir projedir ve kökü ta Rönesans'a kadar giden bir paradigma değişikliğinin uzantısıdır. Dolayısıyla kadın hakları meselesi modernleşme süreci çerçevesinde anlaşılmalıdır. Zira yazara göre Batıda Aydınlanma, Sanayi Devrimi, Fransız İhtilâli yokken kadın hakları mevzuu da yoktur. (s. 65) Bu üçüncü başlığın tamamlayıcısı mahiyetindeki dördüncü bölüm ise *Lüks: (Gayrı Meşrû Aşkın Çocuğu) ve Kapitalizm* başlığını taşımaktadır. Modern zamanların bir gerçeği olan lüks ve konfor arayışının ardındaki kapitalist ekonomi etüt edilmekte ve bir yönüyle sürece kadınların lüks ve konfor arayışının tetikleyici ve tahrik edici rolleri de eklenmektedir. Yazar tezini desteklemek için Osmanlı hareminden Fransız kralı François'ın sarayındaki kadınlara kadar entrika, çapkınlık ve lüksün yayılmasına örnekler vermektedir. İktisat tarihçilerinin kapitalizmin doğuşuyla alakalı sömürgecilik, sermaye birikimi, genişleyen pazar, Protestan ahlaki gibi tezlerinin yanına Alman ekonomist ve sosyolog Werner Sombart'a (1863-1941) dayandırdığı bu tezle kadınların tarihten bu güne lüks arayışını da koymuştur. (s. 85)

Dördüncü başlık *Feminizmin Tarihi: Historically Universal Misogyny* başlığını taşıyan kısa bir içerikten oluşmaktadır. Burada ilk başta kadın hakları teorisi olarak ortaya çıkan Feminizmin yavaş yavaş bir politik felsefeye dönüştüğü ifade edilmektedir. *Küreselleşme ve Feminizmin Kitleselleşmesi* başlığı bu bölümü tamamlar mahiyette içerik taşımaktadır. 1960 ve 1970 lerden sonra artık bir kimlik siyasetine dönüşen Feminizmin hem kadınlara hem de erkeklere yeni kimlik stratejileri sunmaktadır. Bu haliyle adeta bir siyasal hareket özelliği de göstermektedir. Yazara göre artık Feminizm saf bir teori olarak zayıflamaya başladığı halde söylem olarak kitleselleşmeye başlamıştır. (s. 95) Öyle ki uluslararası platformlarda kadın politikaları konuşulur olmuştur. Birleşmiş Milletler 1970 lerden sonra kadın konferansları tertip ederek kadın hareketlerinin kavramlarını evrenselleştirmeye başlamıştır.

Evlilik Pilav Yapmayı Özgürlüğe Tercih Etmek: İlgi çekici bu başlık bir şarkı sözünden alıntıdır. Türk milletinin evliliğe yüklediği olumlu anlamlara işaret eden yazar bunun 1960 sonrası bizim coğrafyamıza da müessir olduğunu ifade etmiş ve o klasik söylemi dillendirmiştir; evlilik aşkı ve özgürlüğü öldürüyor! (s.106) Doğum kontrol mekanizmalarının da desteğiyle cinsellik ve neslin devamının arasının açılması söz konusu olmuştur. Polonyalı ünlü sosyolog Bauman'ın (1925-2017) tespitlerine yer veren yazar cinsiyet ile aile arasında bir tür boşanmanın yaşandığı tespitini paylaşmıştır. Ancak bizim insanımız açısından bu konuda tamamen ümitsiz bir profil de çizmeyen yazar kadın erkek ilişkisinin hala büyük ölçüde aile bağlarıyla temellendirilme eğiliminde olduğunu ifade etmiş ve bunu bu dönemlerde üretilen şarkı sözleri ve yazılan romanlarla da desteklemiştir.

Yazar kitabın bundan sonraki konularını Orta Doğu ve Türkiye eksenli kadın meselelerine yoğunlaştırmış, İslâm'ın kadın konusuyla ilgili yaklaşımlarından seçkiler yapmış ve başta başörtüsü olmak üzere bu coğrafyada yaşanan kadın sorunlarını kısa kısa tartışmıştır. Bu anlamda ilk başlık; *Kolonyal Feminizm*'dir. İslâm coğrafyasında kadın mevzuu daha çok Batılıların meseleyi okuması eksenli ve kavramlarıyla anlaşılmalı ve tartışılmalıdır. Yazarın Kolonyal Feminizm dediği bu durumu anlatan tespiti ise Feminizm kelimesini karşılayan bir kelimenin Arapça'da ve Türkçe'de üretilmemiş olmasıdır. Bu anlamda oryantalistlerin "geri kalmış İslâm coğrafyasının aşağı statüsü ve irrasyonelitesini" anlatmak için seçtiği en çarpıcı örneklerden birisinin, Müslüman kadınların toplumsal durumu oluşu şaşırtıcı değildir. (s. 114) Yazar çimizdeki ilerlemeci elitin bu Batılı jargonu hemen hemen hiç revize etmeden alıp kullanmasını yadırgamakta ve peçe, çok eşlilik, cariyelik gibi konular üzerinden yazılıp çizilenlere örnekler vermektedir. Cezayirli feminist Halide Mesûdi'den, Faslı sosyolog Fâtıma Mernissi'den, Pakistanlı Teslime Nesrin'den ve Mısırlı Neval Sevâdi'den bahsedilir. Bütün bu isimlerin İslâm'ı Feminizmin koyduğu paradigma içinde, Müslüman toplumları da Batı'nın bugün geldiği noktayı ideal kabul eden bir anlayışla değerlendirdikleri ifade edilir. (s. 119)

İslâm'da Kadın Hakları; başlığının altında Müslüman aydınların ve bizzat kadınların Feminist jargonu esas alan söylemlerle İslâm'ın kadın algısını nasıl birleştirdikleri çarpıcı bir şekilde analiz edilir. Buna göre aslında Asr-ı saadet'te kadınlar tamamen özgür iken gelenek onları zaman içinde hapsedmiş, haklarını onların elinden almıştır. Kur'ân'ı yorumlayan ulemanın erkeklerden oluşması da ayrı bir gerekçe olarak okunmuştur. Yazar bu

yaklaşımların sağlıklı olmadığını, İslam ve kadın mevzuunun kendi şartları içinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre bu konu bir yönüyle kültürel, bir yönüyle de dinî ve ahlâkî bir konudur. (s. 121-125) Konunun devamındaki başlık; *Başörtüsü Yasakları ve “Kadın Hakları” Söylemi* şeklindedir. Başörtüsü meselesini klasik manâda “kadın hakları” şeklinde okunması ve bu okuyuşu dolaylı yoldan feminist çevrelerden destek isteyen bir mecrâyâ çekme gayreti anlamlı bulunmamaktadır. “Başörtüsü, öncelikle ontolojik dinî duruşun bir göstergesi, bunu müteakip olarak târihi, kültürel, sosyal ve siyasal bir muhtevaya sahip bir semboldür.” diyen yazar bu tanımlama sebebiyle meseleyi “kadın hakları” boyutuna çekmenin işin ontolojisine, sosyal ve siyasal muhtevasına zarar vereceğini düşünmektedir. (s. 128)

Kitabın son bölümlerinde 1985 yılında *National Geographic*'e kapak olan Afganlı kız Şerbet Gula'nın şahsında örtülü Müslüman kadının Batı tarafından görünürlüğü ele alınmış, *Türkiye’de “Çağdaş” Kadınların “İslâmcı” Kadın Algısı* da etüt edilmiştir. Bu algıda daha çok başörtülü kadınların kamusal alanda görünürlüğü'nün konu edildiği anlaşılmaktadır. Batılılaşmanın daha çok görüntü üzerinden anlaşıldığı, bunu da prototip olarak örtülü kadınların temsil ettiği ifade edilirken çağdaş/geleneksel, laik/şeriatçı ayrımlarında kadın ve tesettür konusu en belirleyici örneklem olarak görülmüştür. Bu analizlerde başörtülülerin küme olarak algılandığı ve nevezuhur, marjinal bir yapı arzettiği ön kabulü dikkati çekmektedir. (s. 158-163)

Nazife Şişman'ın *Emanetten Mülke-kadın-beden-siyaset-* adlı kitabının anahtar kelimeleri; kadın, toplumsal cinsiyet, Feminizm, Batı, İslâm, Orta Doğu, Türkiye ve başörtüsü olarak özetlenebilir. Bütün kavram ve analizlerin hakkını veren eser Batılı bir olgu olan Feminizm tarihi ile İslâm coğrafyasının kadın anlayışı arasında yaşanan geçişkenliği ve sancuları konu edinmiştir. Şişman, ehliyetli ve hakkaniyetli bir perspektifle ele aldığı analizlerinde Batı'nın kadın konusunda “mutlak otorite” olmasına yerinde misallerle karşı çıkarken İslâm noktayı nazarından Batı karşısında içine düşülen tenakuzlara işaret etmiştir. Onun daveti kitabın başındaki söyleminde özetlenmektedir; Bedenimiz de tıpkı kainatın bütünü gibi bize verilmiş bir “emanettir”, fütursuzca kullanacağımız “mülkümüz” değildir.